

Αναμένοντας την Ανοσία της Αγέλης: Παρερμηνείες και Ψευδαισθήσεις στην Κυπριακή Δημοκρατία (Ηλεκτρονικό Άρθρο)

Ιστορικό Σημείωμα

Αυτό το ηλεκτρονικό άρθρο κυκλοφόρησε στο blog [Κυπριακές Υποσημειώσεις](#) τον Αύγουστο του 2021 και υπογράφηκε με το ψευδώνυμο Delirium.

Περιεχόμενο

Αναμένοντας την Ανοσία της Αγέλης: Παρερμηνείες και Ψευδαισθήσεις στην Κυπριακή Δημοκρατία

Το ζήτημα του μαζικού εμβολιασμού έχει πλέον κυριαρχήσει σε κάθε συζήτηση σχετικά με την πανδημία στην Κυπριακή Δημοκρατία. Το επίπεδο και η ένταση της αντιμαχίας που εξελίσσεται από την αρχή του καλοκαιριού φαίνεται να καθιστά πλέον τον δημόσιο διάλογο σχεδόν αδύνατο. Κάθε αντίθετη άποψη επαναοριοθετείται μέσα από το πρίσμα της διαμάχης, κατανοείται ως ένα ακόμη επιχείρημα υπέρ ή κατά του εμβολιασμού, επικροτείται ή χλευάζεται αναλόγως 'παρατάξεως' και μετέπειτα ξεπερνιέται, με την μία 'παράταξη' να θεωρεί πως η εξέλιξη της πανδημίας και τα συσσωρευμένα δεδομένα σχετικά με αυτήν αντιστοιχούν στο γενικότερο, κυρίαρχο αφήγημα που επικρατεί στην Κύπρο, και την αντίθετη 'παράταξη' να παραμένει πεπεισμένη για τις διάφορες υποτιθέμενες συνωμοσίες τόσο γύρω από τα εμβόλια, όσο και γύρω από την πανδημία γενικότερα.

Παρόλο τον ζήλο της συνεχιζόμενης αντιμαχίας, και οι δύο αυτές προσεγγίσεις-αφηγήσεις απομακρύνονται όλο και περισσότερο από την πραγματικότητα, αναπαράγοντας καθημερινά μια σειρά από κακά επιχειρήματα, εσφαλμένες αντιλήψεις και λανθασμένα στοιχεία, οδηγώντας στην κυριαρχηση μίας σειράς ψευδαισθήσεων γύρω από το ζήτημα της πανδημίας, την πιθανότητα ξεπεράσματος της και κατ' επέκταση, τη διαχείριση της. Αυτό το κείμενο ασχολείται με τα

επιχειρήματα και τις ψευδαισθήσεις που προέρχονται και κάνουν συστηματικά την εμφάνιση τους από την 'εμβολιαστική' παράταξη - όχι επειδή τρέφεται οποιαδήποτε συμπάθεια προς τον αντιεμβολιαστικό 'χώρο', αλλά απλούστατα επειδή τόσο τα επιχειρήματα όσο και οι θεωρίες συνωμοσίας που πηγάζουν από αυτόν τον 'χώρο' έχουν απαντηθεί μέχρι αηδίας. Προφανώς και ο εμβολιασμός μας κατά του ιού SARS-CoV-2 σώζει ζωές.

Πιθανόν αυτό το κείμενο να έχει την ίδια τύχη με προηγούμενες προσπάθειες αναοριοθέτησης της δημόσιας συζήτησης. Καθώς όμως συνεχίζουμε να 'συζητάμε' μέσα στα πλαίσια μιας αντιμαχίας μεταξύ δύο εσφαλμένων αντιλήψεων, η πανδημία επίσης συνεχίζει να εξελίσσεται τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, αλληλεπιδρώντας με την πολιτική, οικονομική και κοινωνική καθημερινότητα μας.

Η Ανοσία της Αγέλης Δεν Θα Έρθει

Η θέση ότι ο στόχος μας είναι η επίτευξη ανοσίας της αγέλης έχει κυριαρχήσει από την αρχή της πανδημίας στην Κυπριακή Δημοκρατία. Από τότε, και με κάθε μετάλλαξη που χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη μεταδοτικότητα (Άλφα, Δέλτα), το ποσοστό της υποτιθέμενης αναγκαίας εμβολιαστικής κάλυψης αλλάζει. Πρόσφατα ο κ. Βωνιάτης μας είπε πως με ένα 80-85% ξεμπερδεύουμε [1], ενώ ο κ. Κωστρίκης μας ανακοίνωσε ότι με ένα τέτοιο ποσοστό πλέον θα έχουμε και την λήξη της πανδημίας [2]. Συνολικά έχει εμβολιαστεί πλήρως το 57.6% του γενικού πληθυσμού στη Κυπριακή Δημοκρατία μέχρι τις 26 Αυγούστου του 2021 [3].

Η εμμονή στην παρουσίαση της επίτευξης της ανοσίας της αγέλης ως το μεγάλο γεγονός που θα μας επιστρέψει πίσω στην προ-covid εποχή, που τόσο πολύ κυριαρχεί στην δημόσια 'συζήτηση' στην Κυπριακή Δημοκρατία, έχει αμφισβητηθεί τουλάχιστον από τον Φλεβάρη του 2021 [21], ενώ η μη-δυνατότητα επίτευξης της ανοσίας της αγέλης θεωρείται πλέον δεδομένη [19, 20, 22]. Πρόσφατα ο Καθηγητής Sir Andrew Pollard, πρόεδρος του Oxford Vaccine Group, έχει χαρακτηρίσει την επίτευξη της ανοσίας της αγέλης ως "μύθο", λόγω της υψηλής μεταδοτικότητας του ιού σε και από εμβολιασμένα άτομα [4]. Ο εμβολιασμός ευτυχώς συνεχίζει να προστατεύει από σοβαρή νόσηση και θάνατο μετά από την κυριαρχηση της μετάλλαξης Δέλτα. Παρόλα αυτά, κανένα από τα εμβόλια που έχουν μέχρι τώρα παραχθεί δεν προσφέρουν ανοσία (sterilizing immunity), με τον ιό πλέον να μολύνει τόσο εμβολιασμένους όσο και ανεμβολίαστους. Η ανικανότητα των υφιστάμενων εμβολίων να φράξουν τη διασπορά της μετάλλαξης Δέλτα μέσα στην κοινότητα κάνει την επίτευξη της ανοσίας της αγέλης ανέφικτη. Η σύγκριση με άλλους ιούς, όπως η ανεμοβλογιά και η ευλογιά (smallpox) είναι τουλάχιστον ατυχής - και στις δύο αυτές περιπτώσεις τα εμβόλια παράγουν ανοσία (sterilizing immunity), σε αντίθεση με την περίπτωση των εμβολίων κατά του SARS-CoV-2, με τα οποία μια ρεαλιστική σύγκριση θα ήταν τα εμβόλια για της διάφορες παραλλαγές της εποχιακής γρίπης.

Ο Εμβολιασμός Δεν Πρόκειται να Σταματήσει τη Διασπορά

Τα υφιστάμενα εμβόλια, τα οποία αναπτύχθηκαν με βάση το αρχικό στέλεχος του ιού, συνεχίζουν να παράγουν προστασία από σοβαρή νόσηση καθώς και από πιθανούς θανάτους από τη μετάλλαξη Δέλτα. Αυτό είναι φυσικά ένα θετικό νέο. Στον τομέα της διασποράς, παρόλα αυτά, η κατάσταση είναι πιο ανησυχητική. Η μείωση της προστασίας από μόλυνση θεωρείται πλέον δεδομένη [5] - το επίπεδο αυτής της μείωσης παραμένει σχετικό, λόγω των διαφορετικών μεθοδολογιών που ακολουθούνται στις έρευνες, καθώς και από τις διάφορες μεταβλητές που εμπεριέχονται στην ανάλυση (είδος εμβολίου, παράλληλη εξασθένιση προστασίας λόγω χρόνου, διαθέσιμα data-sets ανάλογα με την χώρα κτλ). Τον Ιούλιο το Ισραήλ ανέφερε ότι η προστασία από μόλυνση με το εμβόλιο της Pfizer έπεσε στο 39% [6] - πιο πρόσφατες μελέτες βάζουν τη γενική πτώση στο 50-60%, που φαίνεται να ανταποκρίνεται καλύτερα στην πραγματικότητα [5]. Οι αριθμοί δεν είναι απλά ανησυχητικοί λόγω της πτώσης προστασίας από την μόλυνση, αλλά επίσης από την μεταδοτικότητα

της μετάλλαξης Δέλτα - με τη μετάλλαξη Άλφα να είναι 50% πιο μεταδοτική από το αρχικό στέλεχος του ιού και την Δέλτα να είναι 40-50% πιο μεταδοτική από την Άλφα [14], η μετάδοση της μετάλλαξης Δέλτα ανάμεσα στον εμβολιασμένο πληθυσμό μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις, όπως θα δούμε πιο κάτω σε σχέση με τις εξελίξεις στο Ισραήλ.

Τα τελευταία στοιχεία σχετικά με την δυνατότητα μετάδοσης όσων εμβολιασμένων έχουν μολυνθεί είναι χειρότερα. Παρόλο που στην Κύπρο έχει επικρατήσει η πεποίθηση ότι οι μολυσμένοι εμβολιασμένοι είναι λιγότερο μεταδοτικοί (ένα δεδομένο που φαινόταν αρχικά να ευσταθεί πριν την κυριάρχηση της μετάλλαξης Δέλτα [10]), τα τελευταία δεδομένα παρουσιάζουν ενδείξεις πως τα επίπεδα μεταδοτικότητας μεταξύ μολυσμένων εμβολιασμένων και ανεμβολίαστων είναι παρόμοια [7]. Πρόσφατη μελέτη του Πανεπιστημίου του Oxford χαρακτηριστικά αναφέρει πως “Με τη μετάλλαξη Δέλτα, οι λοιμώξεις που εμφανίστηκαν μετά από δύο εμβολιασμούς είχαν παρόμοια κορυφαία ιογενή επιβάρυνση με εκείνες που εμφανίστηκαν σε μη εμβολιασμένα άτομα” [8], μια ισχυρή ένδειξη ότι η μεταδοτικότητα από μολυσμένα εμβολιασμένα και ανεμβολίαστα άτομα είναι παρόμοια [7].

Αυτά τα δεδομένα είναι σημαντικά. Με τον εμβολιασμένο πληθυσμό όχι μόνο να μην φράζει τη μετάδοση του ιού, αλλά να διασπείρει τον ιό και σε άλλα άτομα, η δυνατότητα μόλυνσης και μετάδοσης της πιο μεταδοτικής μετάλλαξης του ιού από το 40-50% του εμβολιασμένου πληθυσμού θα έπρεπε να οδηγήσει σε μια γενικότερη ανησυχία και εντατική ενημέρωση, δεδομένου ότι ένα κομμάτι του πληθυσμού είτε δεν πρέπει να εμβολιαστεί για ιατρικούς λόγους, είτε τα εμβόλια δεν παράγουν επαρκής προστασία λόγω χρόνιων παθήσεων [11, 12, 13]. Αυτό το τελευταίο κομμάτι του πληθυσμού παραμένει, για τους ίδιους λόγους, εξαιρετικά ευάλωτο στον ιό, με αυξανόμενη πιθανότητα σοβαρής νόσησης και θανάτου. Παρόλα αυτά η πολιτική της Κυπριακής Δημοκρατίας, η οποία βασίζεται από το καλοκαίρι στην ταυτόχρονη κατάργηση ουσιαστικών μέτρων ελέγχου της διασποράς και την επιβολή του γενικού εμβολιασμού μέσω της παραχώρησης προνομίων στους εμβολιασμένους πολίτες και την οικονομική επιβάρυνση, καθώς και τον κοινωνικό αποκλεισμό των ανεμβολίαστων πολιτών, δημιουργεί τόσο ψευδαισθήσεις σχετικά με την προστασία που παρέχει ο εμβολιασμός από τη διασπορά, όσο και ανεξέλεγκτες συνθήκες διασποράς γενικότερα.

Με βάση τα υφιστάμενα πρωτόκολλα, όσες στενές επαφές έχουν ολοκληρώσει το εμβολιαστικό τους σχήμα εξαιρούνται από τον αυτοπεριορισμό (καθώς και όσοι έχουν νοσήσει τους τελευταίους 6 μήνες) [9], ενώ η υποχρεωτική εξέταση (είτε με PCR είτε με rapid-test) έχει καταργηθεί τόσο για εμβολιασμένους όσο και για όσους ανάρρωσαν πρόσφατα, σε χώρους αυξημένης πιθανότητας μετάδοσης (κλειστοί χώροι εστίασης, clubs, χώροι εργασίας, σχολεία, πανεπιστήμια κτλ).

Ο Μαζικός Εμβολιασμός Δεν Θα Σταματήσει την Πανδημία

Η δυνατότητα δημιουργίας ανοσίας (sterilizing immunity) καθώς και περιορισμού της διασποράς του ιού είχαν παραμείνει ανοικτά ερωτήματα πριν και κατά τη διάρκεια του μαζικού εμβολιασμού του πληθυσμού. Αυτά τα ερωτήματα έχουν πλέον απαντηθεί - τα διαθέσιμα εμβόλια δεν παράγουν ανοσία, ούτε μπορούν να φράξουν τη διασπορά του ιού, τουλάχιστον χωρίς την εφαρμογή ουσιαστικών μέτρων περιορισμού της διασποράς. Παρόλα αυτά, η δυνατότητα τους να προστατέψουν από σοβαρή νόσηση και πιθανούς θανάτους, καθώς και να αποφορτίσουν τα δημόσια συστήματα υγείας, τα καθιστούν την πιο σημαντική εξέλιξη του τελευταίου χρόνου σχετικά με τις δυνατότητες διαχείρισης της πανδημίας.

Ένα άλλο ανοικτό ερώτημα ήταν και παραμένει η περίοδος προστασίας που προσφέρουν τα διαθέσιμα εμβόλια. Τα στοιχεία που βγαίνουν στην επιφάνεια από το Ισραήλ, μια χώρα-πρότυπο σε σχέση με τον μαζικό εμβολιασμό του πληθυσμού, παραμένουν άκρως ανησυχητικά. Με το 78% του πληθυσμού πάνω των 12 ετών να έχει πλήρως εμβολιαστεί (κυρίως με το εμβόλιο της Pfizer), το Ισραήλ βιώνει

τον τελευταίο μήνα μια ραγδαία άνοδο θετικών κρουσμάτων καθώς και νοσηλειών, με το 59% των νοσηλειών στα μέσα του Αυγούστου να προέρχεται από πλήρως εμβολιασμένα άτομα [29]. Αυτή η άνοδος προέρχεται τόσο από την αυξημένη μεταδοτικότητα της μετάλλαξης Δέλτα ανάμεσα στον εμβολιασμένο πληθυσμό, όσο και από την εξασθένηση της προστασίας που παράγεται από τον εμβολιασμό - καθώς τα άτομα που εμβολιάστηκαν πρώτα ανήκουν στις πιο ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, η πιθανότητα σοβαρής νόσησης είναι αυξημένη [30].

Αν και η κατάσταση φαίνεται να έρχεται σιγά σιγά υπό έλεγχο, λόγω της μαζικής παροχής τρίτης δόσης του εμβολίου [30], η σημασία των εξελίξεων στο Ισραήλ δεν μπορεί να υποβαθμιστεί. Όπως ανέφερε ο κ. Ran Balicer, επικεφαλής καινοτομίας του Clalit Health Services (CHS), “αν αυτό μπορεί να γίνει εδώ, τότε το πιο πιθανόν μπορεί να γίνει παντού” [29]. Ενώ η συζήτηση στην Κύπρο σχετικά με την παροχή τρίτης δόσης σε ευπαθείς ομάδες εξελίσσεται [42], στο Ισραήλ η παροχή έχει πλέον επεκταθεί και σε άτομα πάνω των 12 χρονών που έκαναν την τελευταία δόση του εμβολίου παραπάνω από 5 μήνες πριν [44]. Καθώς λοιπόν μπαίνουμε σε ένα φαύλο κύκλο μαζικού εμβολιασμού, καλό είναι να θυμίσουμε πως η παγκόσμια διαθεσιμότητα εμβολίων συνεχίζει να παραμένει περιορισμένη, με κάθε τρίτη δόση να αντιστοιχεί σε μία πρώτη δόση που δεν θα είναι διαθέσιμη για την πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού, η οποία παραμένει ανεμβολίαστη, πεταμένη στο έλεος της πανδημίας.

Οι Ανεμβολίαστοι Δεν Παράγουν τις Μεταλλάξεις

Το επιχείρημα ότι οι μεταλλάξεις προέρχονται από τους ανεμβολίαστους κάνει την εμφάνιση του πλέον συστηματικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης από μία μερίδα εμβολιασμένων πολιτών, ανυψώνοντας το επιχείρημα στο επίπεδο της αυταπόδεικτης αληθείας (truism). Από τη μια, η έντονη χρήση αυτού του σκεπτικού στιγματίζει το ανεμβολίαστο κομμάτι του πληθυσμού ως υπαίτιους φυσικών διαδικασιών, αναπαράγοντας το scapegoating που κυριαρχεί στην Κυπριακή Δημοκρατία από την αρχή της πανδημίας, παράλληλα εμβασθύνοντας την αντιμαχία εμβολιασμένων και ανεμβολίαστων που καθόλου δεν βοηθά στην προσπάθεια διαχείρισης της πανδημίας και της προσπάθειας μετατόπισης δύσπιστων ατόμων στο να εμβολιαστούν. Από την άλλη, παρουσιάζει μια παραπλανητική εικόνα σχετικά με την εξέλιξη της πανδημίας, όπου ο μαζικός εμβολιασμός ισούται με το τέλος της, παρά με την συνεχιζόμενη διαχείριση της, ενώ τα δεδομένα υποδεικνύουν ότι δεν βρισκόμαστε κοντά στο ξεπέρασμα της πανδημίας και πως η ζωή μας θα συνεχίσει να καθορίζεται από αυτήν.

Το επιχείρημα βασίζεται πάνω σε μια λανθασμένη αντίληψη της εξελικτικής βιολογίας, στη λανθασμένη πεποίθηση ότι υπάρχει η δυνατότητα επίτευξης ανοσίας της αγέλης, καθώς και στην πεποίθηση ότι υπάρχει η δυνατότητα γρήγορης εμβολιαστικής κάλυψης του παγκόσμιου πληθυσμού. Ακόμη και αν έστεκε, προϋποθέτει στην κυριολεξία, την γρήγορη και πλήρη εμβολιαστική κάλυψη του μεγαλύτερου μέρους του παγκόσμιου πληθυσμού σε μικρό χρονικό διάστημα, μια εμβολιαστική κάλυψη που μέχρι σήμερα, 9 μήνες από την εκκίνηση των εμβολιαστικών προγραμμάτων, έχει μόλις ακουμπήσει το 25% [3]. Παράλληλα, παρουσιάζει μια λανθασμένη εικόνα τόσο σε σχέση με τη διαδικασία της εμφάνισης και κυριάρχησης μεταλλάξεων, όσο και σε σχέση με την πιθανή τροχιά που μπορεί να πάρει η πανδημία. Όπως και ο ιός της γρίπης, τον οποίο δεν καταφέραμε να εξαλείψουμε τόσο λόγω της δυνατότητας μετάληψης του όσο και της αδυναμίας παραγωγής ενός καθολικού εμβολίου για την γρίπη (universal flu vaccine), και όχι επειδή δεν εμβολιάσαμε αρκετά μεγάλο ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, ο ιός SARS-CoV-2 θα συνεχίσει να εξελίσσεται και να αλληλεπιδρά με το περιβάλλον στο οποίο έρχεται σε επαφή. Αυτό το περιβάλλον αλλοιώνεται από την ίδια την ανθρώπινη συμπεριφορά, αναπόσπαστο μέρος της οποίας είναι οι διάφορες στρατηγικές περιορισμού της διασποράς και ο μαζικός εμβολιασμός του πληθυσμού [14, 26].

Η διαδικασία μετάλλαξης ενός ιού είναι συνεχής, δημιουργώντας μεγάλο αριθμό γενετικών παραλλαγών, κάποιες από τις οποίες μπορούν να προσφέρουν εξελικτικό πλεονέκτημα ακόμη και για ένα περιβάλλον πριν ακόμη αυτό να εμφανιστεί [43]. Δεδομένου ότι κανένα από τα εμβόλια που έχουν μέχρι τώρα παραχθεί δεν προσφέρουν ανοσία (sterilizing immunity), αυτή η αναπαραγωγή συνεχίζει να υφίσταται τόσο ανάμεσα σε εμβολιασμένους, όσο και ανάμεσα σε ανεμβολίαστους πληθυσμούς. Είναι πλέον δεδομένο πως τόσο η μετάλλαξη Δέλτα (όσο και η Βήτα [18]) αναπαράγονται και μεταδίδονται και μέσω εμβολιασμένων, αν και αυτό συμβαίνει σε χαμηλότερο ποσοστό. Λόγω της ραγδαίας αύξησης της μεταδοτικότητας που συνδέεται με την μετάλλαξη Δέλτα, καθώς και την παραίτηση κάθε ουσιαστικής προσπάθειας ελέγχου της διασποράς τόσο στην Κύπρο όσο και σε διάφορες χώρες του εξωτερικού, το επίπεδο μόλυνσης και μετάδοσης ανάμεσα στον εμβολιασμένο πληθυσμό παραμένει ψηλό. Η αλλαγή στο περιβάλλον ενός ζωντανού οργανισμού, όπως είναι ο μαζικός εμβολιασμός (που δεν προσφέρει ανοσία), μπορεί να οδηγήσει σε μια διαδικασία φυσικής επιλογής μεταλλάξεων του ιού που μπορούν να επιβιώσουν και να αναπαραχθούν καλύτερα στο νέο περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένου και του συνεχιζόμενου αυξανόμενου εμβολιασμένου πληθυσμού [14]. Όσο αυξάνεται η εμβολιαστική κάλυψη του πληθυσμού σε συνδυασμό με την ανεξέλεγκτη διασπορά, τόσο αυξάνεται και η πιθανότητα 'επιλογής' μεταλλάξεων που μπορούν να υπεκφεύγουν από την προστασία των αντισωμάτων που δημιουργούνται τόσο από τα εμβόλια, όσο και από τη φυσική νόσηση [25].

Πρόσφατα το Scientific Advisory Group for Emergencies της Βρετανικής Κυβέρνησης έχει συμπεριλάβει το σενάριο εμφάνισης μιας μετάλλαξης που θα οδηγήσει σε αποτυχία των διαθέσιμων εμβολίων σε *paper* του [17], κρίνοντας αυτή την πιθανότητα ως 'ρεαλιστική'. Είναι ήδη γνωστό πως η μετάλλαξη Βήτα μπορεί να υπεκφύγει ως ένα βαθμό από την προστασία που δημιουργείται από τα διαθέσιμα εμβόλια [14], ενώ τα πρώτα στοιχεία που βγαίνουν στην επιφάνεια σχετικά με την μετάλλαξη Λάμδα υποδεικνύουν τη δυνατότητα υπεκφυγής από την προστασία που δημιουργείται από τα εμβόλια [23]. Ανησυχητικά είναι επίσης τα πρώτα στοιχεία που κάνουν την εμφάνιση τους σχετικά με την μετάλλαξη Β.1.621 [27, 28]. Δεν μπορούμε φυσικά να κρίνουμε εμείς εδώ αν αυτές οι μεταλλάξεις θα οδηγήσουν σε αποτυχία των υφιστάμενων εμβολίων, ούτε μπορούμε να προβλέψουμε πότε θα εμφανιστεί μια τέτοια μετάλλαξη - το αισιόδοξο σενάριο είναι πως τα εμβόλια θα συνεχίσουν να προσφέρουν κάποια μορφή προστασίας ακόμη και με νέες μεταλλάξεις, όπως γίνεται αυτή τη στιγμή με τις μεταλλάξεις Δέλτα και Βήτα, οδηγώντας σε ξεσπάσματα μολύνσεων αλλά όχι σε απόλυτη αποτυχία των προγραμμάτων εμβολιασμού [26]. Πάντως, ο CEO της Pfizer, κ. Albert Bourla, θεωρεί πως η εμφάνιση μιας τέτοιας μετάλλαξης κάποια στιγμή στο μέλλον είναι ένα πιθανό σενάριο, διευκρινίζοντας πως η εταιρία του μπορεί να παράξει ένα νέο εμβόλιο για μια τέτοια μετάλλαξη μέσα σε τρεις μήνες [24]. Παρόλα αυτά, τα προβλήματα που εμφανίστηκαν στη διάθεση των εμβολίων τόσο σε πλούσιες όσο και σε φτωχές χώρες τον τελευταίο χρόνο, δεν μας αφήνουν ιδιαίτερα αισιόδοξους σχετικά με την διαχείριση μιας τέτοιας εξέλιξης.

Και Τώρα Τι;

Καθώς η κυβέρνηση μας καλπάζει προς μια μυθική ανοσία της αγέλης, έχοντας αποποιηθεί επιτυχώς κάθε ευθύνη για τον περιορισμό της διασποράς του ιού, η λογική της προσωπικής ευθύνης έχει κυριαρχήσει πλήρως σε κάθε 'συζήτηση' σχετικά με την πανδημία. Η ευρύτερη Ελληνοκυπριακή κοινωνία έχει χωριστεί πλέον σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα γύρω από το ζήτημα του εμβολιασμού, με τον κοινωνικό κανιβαλισμό, τα κακά επιχειρήματα και τα λανθασμένα δεδομένα να αλληλοσυγκρούονται μεταξύ εμβολιασμένων και ανεμβολίαστων. Και ενώ τα επιχειρήματα του αντιεμβολιαστικού 'χώρου' παραμένουν επί το πλείστον απλά γελοία, η αλαζονεία που επικρατεί από την πλευρά των πλείστων υποστηρικτών του εμβολιασμού θα ήταν ίσως κάπως αστεία, αν δεν συνοδευόταν από την καθημερινή αναπαραγωγή μιας γενικότερης παραπληροφόρησης σχετικά με την προστασία των γύρω μας μέσω του εμβολιασμού μας, τη λανθασμένη κατανόηση της

διαδικασίας εμφάνισης και κυριάρχησης των μεταλλάξεων, της δυνατότητας επίτευξης της ανοσίας της αγέλης και του τέλους της πανδημίας μέσω του μαζικού εμβολιασμού. Σε γενικές γραμμές η αντίληψη και των δύο αυτών 'παρατάξεων' απομακρύνεται όλο και περισσότερο από την πραγματικότητα, αφήνοντας παράλληλα την κυβέρνηση στο απυρόβλητο.

Το ζήτημα δεν είναι απλά η κυριάρχηση λανθασμένων επιχειρημάτων και δεδομένων, ούτε ο κοινωνικός κανιβαλισμός που επικρατεί μεταξύ εμβολιασμένων και ανεμβολίαστων, αν και έχουν και αυτά την ιδιαίτερη σημασία τους, τουλάχιστον ως ένδειξη της γενικότερης κοινωνικής παρακμής που χαρακτηρίζει την Κύπρο τον τελευταίο ενάμιση χρόνο. Με την ανοσία της αγέλης να βρίσκεται πλέον εκτός συζήτησης, την διασπορά να συνεχίζει ανάμεσα στον εμβολιασμένο πληθυσμό, την προστασία των εμβολίων να εξασθενεί και την εμφάνιση μεταλλάξεων να συνεχίζει, η πανδημία θα παραμείνει αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής μας μακροπρόθεσμα και η δημόσια συζήτηση θα έπρεπε ήδη να περιστρέφεται γύρω από το "πως θα ζήσουμε με τον ιό" [22], όπως αναφέρει χαρακτηριστικά σε άρθρο του ο καθηγητής εμβολιολογίας Shabir A. Madhi.

Αυτή η συζήτηση δεν έχει γίνει καθόλου στην Κύπρο, καθώς οι διάφοροι θεσμοί, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, η πλειοψηφία της επιδημιολογικής ομάδας και ολόκληρη η πολιτική ηγεσία προωθούν για ενάμιση χρόνο το αφήγημα της επιστροφής στην 'κανονικότητα', με τη διαχείριση της πανδημίας στην Κυπριακή Δημοκρατία να χαρακτηρίζεται από μια βραχυπρόθεσμη λογική. Κατ' επέκταση κάθε μέτρο, όσο λογικό ή παράλογο και να είναι, παρουσιάζεται ως προσωρινό και αφομοιώνεται ως τέτοιο από τον γενικό πληθυσμό, ο οποίος περιμένει άλλοτε υπομονετικά, και άλλοτε με αξιοσημείωτη ανυπομονησία, την επιστροφή μας πίσω στον Γενάρη του 2020. Καθώς η καλοκαιρινή περίοδος τελειώνει, με τους προνομιούχους ανεμβολίαστους τουρίστες να μας αποχαιρετούν [33, 34] την ίδια ώρα που έχουν ανασταλεί όλα τα μη επείγοντα χειρουργεία [36], και καθώς ψάχνουμε παράλληλα απεγνωσμένα εντατικολόγους [35], η πραγματικότητα της πανδημίας παραμένει μαζί μας.

Μια πολιτική συμβίωσης με τον ιό προϋποθέτει μακροπρόθεσμες αλλαγές, μέσω μιας αναδιοργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής μας ζωής με στόχο τόσο τον περιορισμό της διασποράς όσο και την διαχείριση των εξάψεων μόλυνσης που θα συνεχίσουν να εμφανίζονται καθώς εξελίσσεται η πανδημία σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Τέτοιες αλλαγές δεν πρέπει να αναταράζουν ριζικά την καθημερινότητα μας, όπως για παράδειγμα τα lockdown, το βλακώδες σύστημα με τα SMS και τα αναποτελεσματικά curfews. Στόχος θα πρέπει να είναι ο περιορισμός της διασποράς, η βελτίωση ασφαλείας σε χώρους συνάθροισης, η δυνατότητα συνεχούς παροχής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης σε ασθενείς με covid-19 χωρίς την συνεχιζόμενη κατάρρευση του δημοσίου συστήματος υγείας, ο γρήγορος και αποτελεσματικός εντοπισμός κρουσμάτων, καθώς και η υποστήριξη όσων βρίσκονται σε αυτοπεριορισμό, μέσα από μια πολιτική κοινωνικής συναίνεσης.

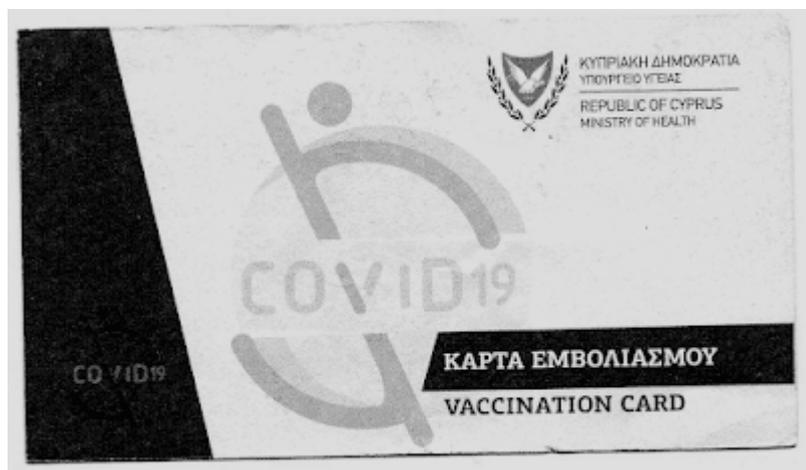
Στρατηγικές υπάρχουν πολλές - από την εισαγωγή ενός Κυπριακού contact tracing app για την γρήγορη ενημέρωση στενών επαφών, μέχρι την επαναφορά της δωρεάν παροχής rapid-test σε ολόκληρο τον πληθυσμό και την οικονομική υποστήριξη όσων αυτοπεριορίζονται είτε λόγω μόλυνσης είτε λόγω στενής επαφής, μέσω του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων, με κάλυψη του 80-100% του μισθού τους, αντί του 60% που επικρατεί σήμερα [32]. Από την κατάργηση των διακρίσεων που επικρατούν κατά των ατόμων που δεν είναι εγγεγραμμένα στο Γεσου σε σχέση με την πρόσβαση στα εμβόλια, με ολόκληρο τον πληθυσμό να μπορεί να εμβολιαστεί καθημερινά στα κέντρα walk-in, καθώς και να μπορεί να κλείσει ανά πάσα στιγμή ραντεβού μέσω της πλατφόρμας του Γεσου, μέχρι και την επαναφορά του work from home όπου μπορεί να εφαρμοστεί, ακόμα και σε κυκλική βάση.

Από την ριζική αναδιοργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης μέσω κινητών αιθουσών διδασκαλίας για την μείωση του αριθμού των μαθητών στις τάξεις (ένα πρόβλημα το οποίο προϋπήρχε της πανδημίας), μέχρι την άμεση κατάργηση της υποχρεωτικής χρήσης μάσκας σε μη πολυσύχναστους

ανοικτούς δημόσιους χώρους, μια πολιτική η οποία όχι μόνο οδηγεί σε συσσωρευμένη ψυχολογική κόπωση, αλλά περνά το λανθασμένο μήνυμα ότι οι ανοικτοί και οι κλειστοί χώροι έχουν τον ίδιο βαθμό επικινδυνότητας. Από την άμεση στήριξη του δημόσιου συστήματος υγείας, το οποίο παραμένει εξαιρετικά υποστελεχωμένο και ευάλωτο [37], με ασθενείς να παραμερίζονται μέσα σε άθλιες συνθήκες περίθαλψης κάθε φορά που επικρατεί νέο κύμα νοσηλειών [38, 39, 40], μέχρι την ουσιαστική και προσβάσιμη ενημέρωση του γενικού πληθυσμού για κάθε θέμα που σχετίζεται με την πανδημία, από τον εμβολιασμό και τα βασικά μέτρα προφύλαξης, μέχρι τις μεταλλάξεις. Από την επαναφορά των tests για εμβολιασμένους σε χώρους αυξημένης μετάδοσης, μέχρι την αποφόρτιση των δημόσιων μέσων συγκοινωνίας με αύξηση των λεωφορείων για τις υφιστάμενες διαδρομές και την αναδιοργάνωση της κοινωνικής ζωής όσο παραπάνω γίνεται σε εξωτερικούς χώρους, ολόχρονα.

Αυτή η αναδιοργάνωση δεν πρόκειται ποτέ να έρθει από την Κυπριακή κυβέρνηση - και όσο η κυβέρνηση αφήνεται να διατηρεί το μονοπώλιο στον δημόσιο λόγο γύρω από την επιλογή των μέτρων διαχείρισης της πανδημίας, το πλαίσιο επιλογής, εφαρμογής ή μη εφαρμογής συγκεκριμένων στρατηγικών και μέτρων θα συνεχίσει να ορίζεται μέσω αμφίβολων προτεραιοτήτων και να κανονικοποιείται μέσω της ίδιας αυταρχικής πολιτικής που έχει επιβληθεί τον τελευταίο ενάμιση χρόνο. Η αναδιοργάνωση της κοινωνικής και οικονομικής μας ζωής προς όφελος μας μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της μαζικής απαίτησης στοχευμένων μέτρων για την ουσιαστική προστασία της δημόσιας υγείας, μακριά από τη λογική της αστυνομικής επιβολής αλλά και της φετιχοποίησης της προσωπικής ευθύνης. Σίγουρα δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα από το ανεξέλεγκτο κυνήγι μαγισσών κατά των ανεμβολίαστων και της συνεχιζόμενης μετατόπισης ευθυνών από το πολιτικό στο προσωπικό επίπεδο. "Η εμπιστοσύνη", όπως αναφέρει ο εξελικτικός βιολόγος Rob Wallace, είναι έτσι κι αλλιώς μία "επιδημιολογική μεταβλητή" [31]. Στην Κύπρο έχει εξανεμιστεί εδώ και καιρό.

Delirium

Υστερόγραφο: Η συγγραφή της σειράς κειμένων πάνω στην πανδημία, η οποία ξεκίνησε τον Νοέμβριο του 2020, δεν θα μπορούσε να ήταν δυνατή χωρίς τη συνεχή συζήτηση, ανταλλαγή απόψεων και φιλική αντιπαράθεση με διάφορους φίλους και συντρόφους, κάποιοι από τους οποίους βοήθησαν επίσης και στην επιμέλεια των κειμένων. Τους ευχαριστώ βαθύτατα τόσο για τη βοήθεια όσο και για την συντροφιά, η οποία δόθηκε απλόχερα κατά τη διάρκεια ενός ομολογουμένως πολύ δύσκολου χρόνου.

Σημείωση 1: Το κείμενο εμπεριείχε αρχικά κάποια λανθασμένα στοιχεία σχετικά με τα πρωτόκολλα που θα εφαρμοστούν στο ΤΕΠΑΚ (συγκεκριμένα ότι δεν θα απαιτείται εβδομαδιαίο test από τους εμβολιασμένους φοιτητές, ενώ με βάση τα πρωτόκολλα θα απαιτείται [15]). Ευχαριστώ το άτομο που το εντόπισε και το άτομο που μου το υπόδειξε. Για αυτό το λόγο, το κομμάτι που αναφερόταν στο

ΤΕΠΑΚ έχει πλέον αφαιρεθεί. Το ζήτημα γύρω από τα πρωτόκολλα του ΤΕΠΑΚ είναι έτσι και αλλιώς δευτερεύον για τους σκοπούς αυτού του κείμενου και δεν επηρεάζει κανένα από τα επιχειρήματα.

Σημείωση 2: Αν και υπό κανονικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να αναφερθεί, φαίνεται αναγκαίο να διευκρινιστεί εδώ ότι κανένα από τα επιχειρήματα που αναπτύσσονται στο κείμενο δεν έρχεται σε αντίθεση με τον εμβολιασμό - ακόμη και με τα νέα δεδομένα, ο μαζικός εμβολιασμός παραμένει αναπόσπαστο κομμάτι της διαχείρισης της πανδημίας.

Άλλα Κείμενα Σχετικά με την Πανδημία στην Κύπρο

- Γρηγόρης Ιωάννου, 'Καλύπτοντας την Ανικανότητα με Αυταρχισμό; Η Περίπτωση της Κυπριακής Δημοκρατίας'. Απρίλης 2020.
- antifa λευκosa, 'Η Πανδημία, η Καραντίνα & Εμείς: σημειώσεις πάνω στη συγκυρία'. Απρίλης 2020.
- Delirium, 'Για μια Κοινωνία που Συνεχώς Εκφασίζεται: Η Εκμετάλλευση της Πανδημίας από την Κυπριακή Δημοκρατία'. Νοέμβρης 2020.
- Delirium, 'The Exploitation of the Pandemic by the Republic of Cyprus: An Update'. Φλεβάρης 2021.
- Delirium, 'Το Σύστημα Υγείας στην Κύπρο Έχει Πλέον Καταρρεύσει'. Απρίλης 2021.

Πηγές

Τα links έχουν διασωθεί στο [wayback machine](#) και στο [archive.is](#).

[1] Omega Live, Δρ Βωνιάτης: Το ποσοστό για την πολυπόθητη ανοσία της αγέλης - Γιατί χρειάζεται η 3η δόση, 25/08/21. <https://omegalive.com.cy/kypros/δρ-βωνιάτης-το-ποσοστό-που-θα-πρέπει-να-εμβολιαστεί-στην-κύπρο-για-την-πολυπόθητη-ανοσία-της-αγέλης/>

[2] Sigmalive, Κωστρίκης: Λήξη επιδημίας με 85% εμβολιαστική κάλυψη-Υπερβολή PCR για φοιτητές, 23/08/2021.
<https://www.sigmalive.com/news/local/830052/kostrikis-liksi-epidimias-me-85-emvoliastiki-kalypsiyper-voli-pcr-gia-foitites>

[3] Our World in Data, Covid-19 Vaccination in Cyprus, 26/08/21.
<https://archive.org/details/2021-08-26-13-48-30-covid-19-vaccine-cyprus-google-search-mozilla-firefox>

[4] The Guardian, Delta variant renders herd immunity from Covid 'mythical', 10/08/21.
<https://www.theguardian.com/world/2021/aug/10/delta-variant-renders-herd-immunity-from-covid-mythical>

[5] British Medical Journal, Covid-19: How effective are vaccines against the delta variant?, 09/08/21.
<https://www.bmj.com/content/374/bmj.n1960>

[6] Forbes, Pfizer Shot Just 39% Effective Against Delta Infection, But Largely Prevents Severe Illness, Israel Study Suggests, 23/07/21.
<https://www.forbes.com/sites/roberthart/2021/07/23/pfizer-shot-just-39-effective-against-delta-infection-but-largely-prevents-severe-illness-israel-study-suggests/?sh=2e87d23c584f>

[7] CBS News, Study: Fully vaccinated people with "breakthrough" COVID Delta infections carry as much virus as the unvaccinated, 19/08/21.
<https://www.cbsnews.com/news/covid-vaccine-delta-variant-infections-carry-same-virus-load-unvaccinated/>

- [8] Pouwels et al., Impact of Delta on viral burden and vaccine effectiveness against new SARS-CoV-2 infections in the UK, Αύγουστος 2021.
<https://www.ndm.ox.ac.uk/files/coronavirus/covid-19-infection-survey/finalfinalcombinedve20210816.pdf>
- [9] PIO, Διαχείριση κρουσμάτων COVID-19 και στενών επαφών τους, 09/07/21.
<https://www.pio.gov.cy/ανακοινωθέντα-άρθρο.html?id=21492#flat>
- [10] Nature, COVID vaccines slash viral spread – but Delta is an unknown, 13/08/21.
<https://www.nature.com/articles/d41586-021-02054-z>
- [11] CDC, COVID-19 Vaccines for Moderately to Severely Immunocompromised People, 20/08/21.
<https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/vaccines/recommendations/immuno.html>
- [12] British Medical Journal, Covid-19: 40% of patients with weakened immune system mount lower response to vaccines, 24/08/21. <https://www.bmj.com/content/374/bmj.n2098>
- [13] Open Access Government, Immunocompromised patients show low immune response after second vaccine, 25/08/21.
<https://www.openaccessgovernment.org/immunocompromised-patients-low-immune-response-second-vaccine/118325/>
- [14] Science Magazine, New SARS-CoV-2 variants have changed the pandemic. What will the virus do next?, 19/08/21.
<https://www.sciencemag.org/news/2021/08/new-sars-cov-2-variants-have-changed-pandemic-what-will-virus-do-next>
- [15] Πολίτης, Μόνο εμβολιασμένοι ή νοσήσαντες φοιτητές θα έχουν φυσική παρουσία στο ΤΕΠΑΚ - Διαβάστε την απόφαση της Συγκλήτου, 24/08/21.
<https://politis.com.cy/politis-news/kypros/oi-logoi-poy-odigisan-ti-syngklito-toy-tepak-na-dechetai-mono-emvoliasmenoy-i-nosisantes-foitites-apo-ton-septemvrio-episimi-anakoinosi/>
- [16] NBC News, Stanford joins other elite universities in requiring weekly Covid testing for all students, 12/08/21.
<https://www.nbcnews.com/news/us-news/stanford-will-require-weekly-covid-19-testing-all-students-regardless-n1276660>
- [17] Scientific Advisory Group for Emergencies, Long term evolution of SARS-CoV-2, 26/07/21.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1007566/S1335_Long_term_evolution_of_SARS-CoV-2.pdf
- [18] Bloomberg, Beta Variant Behind Surge in Most Vaccinated Nation, Seychelles, 24/05/21.
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-06-24/seychelles-says-beta-variant-caused-most-covid-cases-on-islands>
- [19] Nature, Five reasons why COVID herd immunity is probably impossible, 18/03/21.
<https://www.nature.com/articles/d41586-021-00728-2>
- [20] Al Jazeera, As new COVID variants emerge, is herd immunity impossible?, 11/08/21.
<https://www.aljazeera.com/features/2021/8/11/as-new-covid-variants-emerge-is-herd-immunity-impossible>

- [21] Statnews, Do the math: Vaccines alone won't get us out of this pandemic, 10/02/21.
<https://www.statnews.com/2021/02/10/vaccines-alone-wont-end-pandemic/>
- [22] The Conversation, COVID-19 herd immunity? It's not going to happen, so what next?, 03/08/21.
<https://theconversation.com/amp/covid-19-herd-immunity-its-not-going-to-happen-so-what-next-165471>
- [23] Reuters, Delta infections among vaccinated likely contagious; Lambda variant shows vaccine resistance in lab, 02/08/21.
<https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/delta-infections-among-vaccinated-likely-contagious-lambda-variant-shows-vaccine-2021-08-02/>
- [24] Yahoo News, Pfizer CEO says a vaccine-resistant coronavirus variant is 'likely' to emerge, 24/08/21. <https://news.yahoo.com/pfizer-ceo-says-vaccine-resistant-205325099.html>
- [25] CNN, Vaccination is not enough by itself to stop the spread of variants, study finds, 30/07/21.
<https://amp.cnn.com/cnn/2021/07/30/health/vaccination-alone-variants-study/index.html>
- [26] Statnews, Viral evolution 101: Why the coronavirus has changed as it has, and what it means going forward, 20/08/21. <https://www.statnews.com/2021/08/20/viral-evolution-101-coronavirus/>
- [27] Forbes, A New Covid Variant On The Loose: B.1.621, 12/08/21.
<https://www.forbes.com/sites/williamhaseltine/2021/08/12/a-new-killer-on-the-loose-b1621/?sh=6e4079c73d1f>
- [28] Reuters, Seven residents of Belgian nursing home die after outbreak of B.1.621 lineage of COVID-19, 09/08/21.
<https://www.reuters.com/world/europe/seven-die-after-outbreak-colombian-variant-covid-19-belgian-nursing-home-2021-08-06/>
- [29] Science Magazine, A grim warning from Israel: Vaccination blunts, but does not defeat Delta, 16/08/21.
<https://www.sciencemag.org/news/2021/08/grim-warning-israel-vaccination-blunts-does-not-defeat-delta>
- [30] Al Jazeera, Israel's COVID-19 vaccine boosters show signs of taming Delta, 24/08/21.
<https://www.aljazeera.com/amp/news/2021/8/24/israels-covid-19-vaccine-boosters-show-signs-of-taming-delta>
- [31] Rob Wallace, Dead Epidemiologists On the Origins of COVID-19, New York: Monthly Review Press, σελίδα 159. 2020. Η σελίδα αντιστοιχεί στην ψηφιακή PDF έκδοσή του βιβλίου.
- [32] Brief.com.cy, Ποιοι δικαιούνται Επίδομα Ασθενείας λόγω κορωνοϊού, 13/01/21.
<https://www.brief.com.cy/oikonomia/kypros/poioi-dikaioyntai-epidoma-astheneias-logo-koronoioy-leptomereies>
- [33] Cyprus Mail, Our View: Tourist testing discriminates against residents, 05/08/21.
<https://cyprus-mail.com/2021/08/05/our-view-tourist-testing-discriminates-against-residents/>
- [34] Cyprus Mail, Summer 2021: Few signs of pandemic in Napa, 08/08/21.
<https://cyprus-mail.com/2021/08/08/summer-2021-few-signs-of-pandemic-in-napa/>
- [35] Πολίτης, Ξεμείναμε από εντατικολόγους στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας – Προσπάθεια

μετάκλησης από εξωτερικό, 20/08/21.

<https://politis.com.cy/politis-news/kypros/xemeiname-apo-entatikologoys-sto-geniko-nosokomeio-leyk-osi-as-prospatheia-metaklisis-apo-exoteriko/>

[36] tothemaonline.com, Στο «κόκκινο» τα νοσηλευτήρια - Αναβάλλονται μη επείγοντα περιστατικά και χειρουργεία σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, 15/07/21.

<https://www.tothemaonline.com/Article/287682/sto-kokkino-ta-noshleythria---anaballontai-mh-epeigon-ta-peristatika-kai-heiroyrgeia-se-dhmosio-kai-idiwtiko-tomea>

[37] Γρηγόρης Ιωάννου, Καλύπτοντας την Ανικανότητα με Αυταρχισμό; Η Περίπτωση της Κυπριακής Δημοκρατίας, 07/04/20. <https://gregorisioannou.blogspot.com/2020/11/blog-post.html>

[38] Delirium, Το Σύστημα Υγείας στην Κύπρο Έχει Πλέον Καταρρεύσει, 20/04/21.

https://cyfootnotes.blogspot.com/2021/04/blog-post_20.html

[39] Dialogos, Άθλιες συνθήκες νοσηλείας και συμπεριφοράς σε νοσοκομεία - Καταγγελίες ασθενών, 26/08/21.

<https://dialogos.com.cy/athlies-synthikes-nosileias-kai-symperiforas-se-nosokomeia-kataggelies-asthenon/>

[40] Sigmalive, ΟΣΑΚ: «Βροχή καταγγελίες για περίθαλψη ασθενών»- Ζητούν μέτρα από ΟΚΥΠΥ, 27/08/21.

<https://www.sigmalive.com/news/dimosia-igeia/831889/osak-vroxi-kataggelies-gia-perithalpsi-asthenon-zitoun-metra-apo-okypy>

[41] Πολίτης, Κατ' οίκον εργασία τέλος! Όλοι πίσω στις δουλειές τους, 26/05/21.

<https://politis.com.cy/politis-news/kypros/kat-oikon-ergasia-telos-oloi-piso-stis-doyleies-toys/>

[42] Dialogos, Εμβόλια - Κορωνοϊός: Ζήτημα σε ποιους και πότε θα χορηγηθεί η τρίτη δόση, 28/08/21.

<https://dialogos.com.cy/emvolia-koronoios-zitima-se-poiouys-kai-pote-tha-chorigithei-i-triti-dosi/>

[43] Rob Wallace, Big Farms Make Big Flu, New York: Monthly Review Press, σελίδες 85-87. 2016.

[44] Times of Israel, Israel offers COVID booster shot to all eligible for vaccine, 29/08/21.

<https://www.timesofisrael.com/israel-offers-covid-booster-shot-to-all-eligible-for-vaccine/>

Χρειάζεται Αγγλική Μετάφραση, Χρειάζεται Τούρκικη Μετάφραση, Ηλεκτρονικά Άρθρα, covid-19, Δεκαετία 2020-2029, 2021, Κυπριακές Υποσημειώσεις (Ιστοσελίδα), Απροσδιόριστη Τοποθεσία

From:

<https://movementsarchive.org/> - **Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο**

Cyprus Movements Archive
Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:

https://movementsarchive.org/doku.php?id=el:digital:cyfootnotes:covid19_roc4

Last update: **2025/07/15 13:46**

